

بسم الله الرحمن الرحيم

دفاع مقدس

و گونه‌شناسی تأثیرات آن بر هویت ملی

چکیده:

۱- این روزها که دشمنان در پرتو جنگ ترکیبی در صدد تغییر ارزش‌های ملی و اسلامی از جمله هویت ملی ایرانیان مسلمان و غیور هستند، ایام گرامی‌داشت هفته دفاع مقدس فرصت مغتنمی است تا با جهاد تبیین بتوانیم به واکاوی ابعاد و زوایای مختلف هفته دفاع مقدس بپردازیم. از جمله مهمترین این ابعاد و به تعبیری از جمله مهمترین درس‌ها و دستاوردهای دفاع مقدس ملت ایران در دوران جنگ تحمیلی هشت ساله عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، حفظ و تقویت هویت ملی و اسلامی بوده است.

۲- هویت به عنوان یکی از پیچیده‌ترین و دشوارترین مفاهیم علوم اجتماعی همواره در معرض تغییر و دگرگونی بوده است. انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی در دوران دهه اول انقلاب که فرهنگ دفاع مقدس را ایجاد کرد، نقش بسزایی در شکل‌گیری هویت جدید بین مردم ایران

داشته است. از تأثیرات شگرف جنگ تحمیلی و فرهنگ دفاع مقدس بر هویت ملی ایرانیان، تحکیم وحدت و افزایش انسجام ملی بود. در سایه‌ی استراتژی دفاع مردمی، گرایش‌های ملی در دفاع از وطن تشدید گردید و از سوی دیگر تضادهای مذهبی و قومی در ایران کاهش یافت.

۳- از سوی دیگر، آنچه در کارنامه‌ی دفاعی ملت ایران، چهار سده گذشته از دفاع مقدس تا کنون را از ۲۵ جنگ دیگر متمایز و برجسته می‌نماید، ناکامی دشمن در دستیابی به اهداف تجاوزطلبانه‌اش می‌باشد. با بررسی تاریخ ایران و تهاجم بیگانگان از جنگ چالدران تا ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، آنچه در حماسه‌ی دفاع مقدس به کارآمدترین شکل به نتیجه رسیده است، درایت و تدبیر رهبری هوشمندانه و مقتدرانه‌ی امام خمینی(ره) در خلق استراتژی بسیج مردمی و عملیاتی کردن راهبرد دفاع مردمی در جنگ با عراق بود که علی‌رغم سرخوردگی ملت ایران از شکست‌های متعدد نظامی، تجزیه و حقارت سیاسی و وادادگی فرهنگی در برابر بیگانگان مهاجم، شکست‌ناپذیری ایران به رخ دشمنان کشیده شد و ایران به کانون مقاومت نظامی توده‌ها، زایش فرهنگ پایداری و بازسازی معنوی تبدیل گردید.

۴- امروز هم اگر ملت ایران اراده نماید در جنگ ترکیبی و شناختی تحمیلی از سوی دشمنان شکست خورده در جنگ سخت دیروز پیروز

میدان باشد، لازم است همان مولفه‌های قدرت، درس‌های ایمان، باور، ایثار و شهادت‌طلبی و دستاوردهای دوران دفاع مقدس را در درون خود؛ اولاً نهادینه نماید، ثانیاً به نسل حاضر و آینده این ارزش‌ها را منتقل نماید و ثالثاً، امروز هم آنها را در سبک زندگی متحول شده خود به کار ببندد تا بتواند از جبهه ترکیبی و شناختی هم دشمن را با ناکامی مواجه سازد.

مقدمه:

جنگ یکی از پیچیده‌ترین پدیده‌های اجتماعی است که جوامع را به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهد و تاثیر آن، تمام عرصه‌های حکمرانی و نهادهای اجتماعی را در برمی‌گیرد. از طرفی، هویت نیز به عنوان یکی از پیچیده‌ترین و دشوارترین مفاهیم علوم اجتماعی می‌باشد که همواره در معرض تغییر و دگرگونی است. انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی در دوران دهه اول انقلاب بدون تردید نقش بسزایی در شکل‌گیری هویت جدید بین مردم ایران داشته است.

جنگ تحمیلی در عرصه‌های گوناگون با ایجاد سازه‌های ارزشی جدید همچون تحول درونی، معنویت‌گرایی، ایثار و فرهنگ شهادت طلبی و از جان گذشتگی، عزت و افتخار، رضایت و اعتماد، امید و پیشرفت، الگوپذیری، وطن‌دوستی و حمیت ملی، بسیج ملی و انسجام

سیاسی، همبستگی و اتحاد ملی، شناخت دشمن و تسلیم ناپذیری در مقابل دشمن و رویکرد عدالت محورانه، مقاومت و پایداری، مبارزه با نظام سلطه و پشتیبانی از مستضعفان، همدلی و همراهی، خودباوری و تغییر مفهوم قدرت از سخت‌افزاری به نرم‌افزاری، توانست فضای ذهنی مشترکی را بین مردم ایران شکل دهد و منجر به شکل‌گیری هویت جدیدی بین آنها شود. با در نظر گرفتن ساختار جامعه شناختی هویت، می‌توان به ابعاد اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و ادبی رسید.

این روزها که دشمنان در پرتو جنگ ترکیبی در صدد تغییر ارزش‌های ملی و اسلامی از جمله هویت ملی ایرانیان مسلمان و غیور هستند، ایام گرامی داشت هفته دفاع مقدس فرصت مغتنمی است تا با جهاد تبیین بتوانیم به درس‌ها و دستاوردهای هفته دفاع مقدس بپردازیم. از جمله مهمترین این دستاوردها، حفظ و تقویت هویت ملی و اسلامی بوده است. از این‌رو، در این مطلب تلاش می‌شود تا تأثیرات جنگ تحمیلی بر هویت ملی ایرانی مورد واکاوی قرار گیرد.

مفهوم‌شناسی هویت و شاخص‌های هویت ملی ایرانیان

هر ملت و جامعه‌ای دارای ویژگی‌ها و اختصاصاتی است که باعث تمایز آن از سایر ملل می‌شود. این که افراد جامعه خود را «که» یا «چه» بدانند و

در برابر آن احساس تعهد و تکلیف کنند، در واقع هویت (Identity) آنان را تشکیل می‌دهد. اگر «هویت» را شناخت مردم از «خود» و تمایز از «دیگران» بدانیم، می‌توان گفت هویت ملی، «احساس تعلق وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی و در بیان مرزهای تعریف‌شده سیاسی است». بنابراین همان گونه که هویت یک فرد «چه کسی بودن»، با نام و ویژگی‌های خاص شناسنامه‌ای شناسانده می‌شود، شخصیت ملی ویژه که با پدیده‌های مشترکی چون دین مشترک، زبان مشترک، خاطرات مشترک، برخی دیدگاه‌های اجتماعی مشترک، سرزمین سیاسی مشترک، آداب و سنن و ادبیات و فولکلور مشترک و در کل، مجموعه‌ای از همه این مفاهیم که شناسنامه‌ای ملی را می‌سازد، «هویت ملی» را واقعیت می‌بخشد.

در تقسیم بندی‌های مختلف، می‌توان هویت را به هویت فردی، ملی، اجتماعی، خانوادگی و مذهبی تقسیم نمود. هویت ملی، عالی‌ترین سطح هویتی برای هر فرد است که از تعلق به یک سرزمین، دولت ملی و کشوری سرچشمه می‌گیرد. نقش هویت ملی در حیات ملت‌ها، همانند چتری است که مقوله‌های وحدت ملی، اراده ملی، منافع ملی، مصالح ملی، حاکمیت ملی، شخصیت ملی و خصائل ملی همه در پرتو آن مطالعه می‌شوند. هویت ملی، سیاست‌ها، مسیر حرکت، روابط، موضع‌گیری‌ها و اهداف جمعی ملت را قدرت بخشیده و وجدان جمعی آن را به نمایش می‌گذارد. هویت ملی

بارزترین نماد وحدت و انسجام ملی به حساب می‌آید و منشوری است که همه طیف‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه در آن بازتاب می‌یابند و دارای ابعاد مختلف است. بنابراین، هویت یک ملت حاصل تلاش نسل‌های متمادی یک سرزمین در طی قرون مختلف است. در طی تمامی این سال‌ها، دهه‌ها و قرن‌ها، تجارب اندوخته شده نسل‌های مختلف با دخل و تصرف به نسل‌های بعدی منتقل می‌شود و این تداوم در تولید، بازتولید و انتقال تجارب تلخ و شیرین همواره در طول تاریخ جریان داشته است.

هویت ملی مفهومی دو وجهی است که از یک‌سو با تأکید بر عوامل پیونددهنده، «ما» را پیرامون محوری خاص همبسته می‌سازد و از سوی دیگر، «ما» را از دیگران بازمی‌شناساند. همچنین، هویت ملی از سیالیت و پویایی برخوردار است که رخداد‌های مهم و ماندگار در تکوین آن نقش‌آفرینی می‌نماید. ایران کشوری است که در میان عناصر هویتی آن، دین، ذهنیت، وجدان تاریخی مشترک و جغرافیای واحد از وزن و اهمیت بیشتری برخوردار است. هنگام بررسی هویت ایرانی باید بقایای دقایق و ظرایف هویتی ایران پیش از اسلام، ایران دوره اسلام و دستاوردهای هویتی ناشی از تماس و آشنایی با تمدن نوین غرب و پیامدهای انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی را به طور هم‌زمان مد نظر قرار داد.

با این توصیف، در ترسیم مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی ایرانیان، موارد زیر مورد تاکید است:

- ۱- ایرانیت (جغرافیا، سرزمین، زبان فارسی، تاریخ و حافظه تاریخی، نظام اجتماعی، آداب و سنن، یکتاپرستی، میهن پرستی)
- ۲- اسلامیت (دین اسلام و مذهب تشیع و عشق به اهلبیت(ع)، فرهنگ غدیر، عاشورا و انتظار و مهدویت)
- ۳- مدرنیته (سبک زندگی جدید اجتماعی با ساختارها و نمادهای نوین غیردولتی، اتحادیه‌ها، احزاب و دیگر نمادهای جامعه مدنی)
- ۴- انقلاب اسلامی و دفاع مقدس (حاکمیت نظام مردم سالار دینی، نفی سلطه و استکبارستیزی، استقلال‌طلبی، حمایت از محرومان، شهادت طلبی، عدالت خواهی و آزادیخواهی)

تأثیرات جنگ تحمیلی بر هویت ملی

ابعاد تأثیرات جنگ تحمیلی بر هویت ملی ایرانی را می‌توان در هفت عرصه اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی به شرح زیر مورد بررسی قرار داد.

۱- بعد اجتماعی هویت ملی

الف) تحکیم وحدت و انسجام ملی؛ از تأثیرات شگرف جنگ تحمیلی و

فرهنگ دفاع مقدس بر هویت ملی ایرانیان، تحکیم وحدت و افزایش انسجام ملی بود. در سایه‌ی استراتژی دفاع مردمی، گرایش‌های ملی در دفاع از وطن تشدید گردید و از سوی دیگر تضادهای مذهبی و قومی در ایران کاهش یافت. در روزهای آغازین جنگ، اغتشاش ضدانقلاب در برخی استان‌های مرزی کشور از جمله کردستان و وجود اقوام مختلف کرد، لر، بلوچ، ترکمن و... موجب شده بود که برخی به غلط گمان کنند که ایرانی‌ها انسجام ملی ندارند و از روح مشارکت اجتماعی بی‌بهره‌اند. ولی مشارکت مردمی آحاد جامعه‌ی ایران از ادیان و اقوام مختلف در بیرون راندن دشمن از خاک میهن اسلامی، نشان داد که روحیه وحدت‌گرایی، مقابله با تعارض‌ها، فداکاری و ایثار برای میهن نه تنها گفتمان حاکم است؛ بلکه هجوم دشمن به میهن اسلامی این روحیه را تقویت کرد و کمک‌های مالی و جانی در بیرون راندن دشمن از کشور، همگی حاکی از انسجام ملی همه ایرانیان - صرف نظر از هر دین و مذهب و قومی - بوده است. هشت سال دفاع مقدس، نمایش تلاش یک ملت منسجم و دارای اشتراکات فرهنگی زیاد است که در این فرهنگ جنبه‌های عام آن، جنبه‌های خاص را تحت‌الشعاع قرار داده است. بنابراین ترکیب فرهنگ مردم ایران که دارای ریشه‌های ملی و

اسلامی بود، در پرتو حماسه‌ی هشت سال دفاع مقدس، علاوه بر مبادله‌ی فرهنگی و تعامل و کنش متقابل خرده فرهنگ‌های ایرانی در میدان‌های جنگ و جبهه، فرهنگ اصیل ایرانی و اسلامی را تعمیق بخشید.

ب) شکل‌گیری و بالندگی بسیج؛ استراتژی دفاع مردمی در جنگ تحمیلی، نقش اساسی و تعیین‌کننده‌ای در ظهور، شکل‌گیری، بالندگی، توسعه‌ی بسیج و ارتش بیست میلیونی ایفا نمود. سازمان بسیج که از مردم داوطلب و از اقشار گوناگون کارگر، کارمند، دانشجو، دانش‌آموز، مهندس، پزشک، شهری، روستایی، زن و مرد و گروه‌های سنی و اقوام مختلف تشکیل شده بود، با جامعیت و همه‌نگری، به نوعی مقبولیت و محبوبیتی فراگیر را در بین همه اقشار جامعه ایجاد نمود. نقش‌آفرینی مؤثر بسیج در جنگ تحمیلی و آزمون موفق او در حماسه‌ی هشت ساله‌ی دفاع مقدس، با انگیزه و هویت فرهنگ بسیج؛ یعنی مقاومت و ایستادگی، شهادت‌طلبی و از جان گذشتگی، میهن‌پرستی و حمیت ملی، فداکاری و ایثارگری فوق‌العاده‌ی بسیجیان، علاوه بر حضور بیش از یک و نیم میلیون بسیجی رزمنده در میدان‌های جنگ، میلیون‌ها بسیجی دیگر را در پایگاه‌های مقاومت بسیج در سراسر کشور برای دفاع از انقلاب و

نظام اسلامی تربیت و سازماندهی نمود. در حقیقت، بسیج تجلی اراده‌ی جمعی ملت ایران در مقابل دشمنان متجاوز بود که با نمایش کم نظیر بسیجیان با راهبرد دفاع مردمی در عملیات‌های طریق‌القدس، بیت‌المقدس، فتح‌المبین، والفجر ۸ و... دنیا را با شگفتی مواجه ساخت.

ج) خودباوری و اعتماد به نفس؛ دفاع مقدس در شرایطی بر ایران تحمیل شد که جمهوری اسلامی از کم‌ترین حمایت جهانی برخوردار بود. ۱۹ ماه پس از پیروزی انقلاب، در شرایطی جنگ ۹۵ ماهه تحمیل شد که انقلاب با توطئه‌ها و دسیسه‌های گروهک‌های ضدانقلاب و تهدیدهای گوناگون امریکا مواجه بود و جنگ روانی، تبلیغاتی و نظامی و اقتصادی دشمنان نظام در اوج بود. ملت ایران با مدیریت رهبر کبیر انقلاب اسلامی و با اتکا به توانمندی‌ها و سرمایه‌های ملی، کشور را طی ۸ سال جنگ نابرابر اداره کرد. در بخش صنایع با سربلندی، کاربری و راهبری پیچیده‌ترین سیستم‌های صنعتی و نظامی را برعهده گرفتند و در تعمیر و راه‌اندازی مجدد واحدهای آسیب دیده در جنگ موفق عمل کردند؛ به طوری که صدور نفت - به‌عنوان یک صنعت کاملاً وابسته و متضرر از بیش‌ترین حملات و تخریب‌ها - حتی یک روز قطع نشد و مجاهدان فی‌سبیل... در کنار حتمی‌ترین خطرات ناشی از انفجار و آتش

سوزی، چرخ این صنعت را در گردش نگاه داشتند.

در بخش راه‌اندازی و راهبری سیستم اقتصاد جنگی، ستاد بسیج اقتصادی کشور، توانست نیازهای اساسی مردم را با مدیریت و سهمیه‌بندی متناسب تأمین کند؛ به گونه‌ای که مواد اولیه، سوخت و مواد غذایی بدون ایجاد بحران در اجتماع به مبادی توزیع و مصرف رسید. در بخش پزشکی، کادر متعهد و سخت‌کوش پزشکی و پیراپزشکی کشور بار عظیم مداوای مجروحین جنگ و بیمارستان شهری و حملات شیمیایی دشمن را با سربلندی به دوش کشید و با انجام بزرگ‌ترین و عجیب‌ترین جراحی‌های اضطراری، اعتماد به نفس خود را در این زمینه ثابت کرد.

با پیروزی انقلاب اسلامی و پایان‌دادن به وابستگی قدرت‌های جهانی و سلطه‌پذیری آنان، نفی غرب‌گرایی و شرق‌گرایی - با شعار نه شرقی و نه غربی جمهوری اسلامی - به عنوان گفتمان جمهوری اسلامی، مقابله با تحقیر و ذلت و خودکامگی‌ها، نفی استبداد، استثمار، استکبار و بازگشت به هویت خودی و حاکم‌شدن روح عزت، ایستادگی، مقاومت و پایداری، استقلال، خوداتکایی و خودکفایی، باور به این که «می‌توانیم و می‌شود» به عنوان روح هویتی انقلاب اسلامی و رهبری امام

خمینی(ره)، نوعی رنسانس و بیداری هویتی در روحیه ایرانیان به‌خصوص نیروهای مسلح ایجاد کرده و خوشبختانه با هدایت‌های دایمانه مقام معظم رهبری، امروزه نیروهای مسلح در عرصه‌های گوناگون به استقلال و خودکفایی دست یافته‌اند. تولید جنگ‌افزارهای گوناگون (درحد تولید انبوه و صادرات)، افتخار بزرگ هویت استقلال طلبی ایرانیان است.

د) کمک‌های مردمی؛ انقلاب اسلامی با راهبری امام خمینی(ره) توانست تحولی شگرف در ابعاد فردی و اجتماعی ملت ایران ایجاد نماید و آنان را به سوی ایثار و جان‌فشانی در راه اهداف مقدس نظام اسلامی سوق دهد. رهبر کبیر انقلاب اسلامی با بهره‌گیری از فرهنگ شهادت‌طلبی در جامعه‌ی دین‌دار ایرانی و با ایجاد تحول در اخلاق فردی، دینی، اجتماعی، آنان را به سوی آگاهی، رشد و بالندگی سوق داد. ایشان روحیه و اراده‌ی مصمم و حق‌جوی ملت ایران را با تقویت شهادت‌طلبی و عزم انقلابی آنان از فضای گفتمان پیروزی خون بر شمشیر در تاریخ انقلاب اسلامی به سمت گفتمان جدید پیروزی تن بر تانک در حماسه‌ی راهبرد دفاع مردمی سوق داد. شهادت، مظهر تحول درونی آحاد جامعه‌ی اسلامی گردید که تلقی افراد نسبت به مبدأ و

معاد، با بهره‌گیری از خصایصی چون ایمان، اخلاص، صبر، اطمینان، اعتقاد به حیات جاوید و عروج به مقام ربوبی، عزم آنان را در پایداری بر ارزش‌ها و باورهای مذهبی جزم کرد و ایشان را به مشارکت جمعی در حمایت از جنگ و جبهه مصمم نمود و آمادگی اجتماعی آحاد جامعه را برای ایثارگری و ارسال کمک‌های مورد نیاز رزمندگان و حراست از ارزش‌های انسانی و معنوی جنگ و جبهه افزایش داد.

۲- بُعد تاریخی هویت ملی

هویت تاریخی را می‌توان آگاهی و دانش نسبت به پیشینه تاریخی و احساس تعلق خاطر و دل بستگی بدان دانست. این تعریف در برگیرنده سه بُعد است: ۱- دانش تاریخی، به معنای آگاهی از مهمترین حوادث و شخصیت‌های تاریخی. ۲- تعلق خاطر تاریخی، به معنای وجود احساسات و عواطف مثبت و منفی نسبت به حوادث، وقایع و شخصیت‌های مثبت و منفی که نتیجه آن برخورد مثبت و افتخارآمیز با آن یا موفق دانستن فعالیت‌ها و اقدامات شخصیت‌های مؤثر و مثبت در تاریخ کشور و احساس غرور یا ناراحتی و سرافکندگی و تحقیر شدن است. ۳- اهتمام تاریخی، به معنای میزان اهمیت دادن به تاریخ در مقایسه با سایر موارد مهم است.

درباره تأثیرات تاریخی جنگ تحمیلی بر هویت ملی باید اذعان کرد هم

چنان که این تهاجم و جنگ ابعاد تازه‌ای می‌یافت در سوی دیگر تبدیل به حماسه‌ای شد که به «دفاع مقدس» در فرهنگ سیاسی ایران مشهور شد. از مقاومت ۳۵ روزه خرمشهر تا آزادسازی شهرهای اشغال شده و عقب راندن بعضی‌های متجاوز و تعقیب آنان در داخل خاک عراق، تاریخ ۹۵ ماهه‌ای خلق شد که نقطه عطفی در تاریخ ایران گردید و در کارنامه دفاعی ملت ایران در چهار سده گذشته آن را از ۲۵ جنگ دیگر متمایز و برجسته ساخت و در نتیجه توانست به روندی که از دوره قاجار مبنی بر از دست دادن بخش‌هایی مهم از اراضی ایران و نفوذ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بیگانه در کشور شروع شده بود، پایان دهد و در حقیقت پایان هزیمت تاریخی ایران و تبدیل تهدید به فرصت انقلاب اسلامی و آغاز تاریخی بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران گردد.

دفاع مقدس نقطه‌ی عطفی در تاریخ، انقلاب و کشور ایران بود که آنچه در کارنامه‌ی دفاعی ملت ایران در چهار سده‌ی گذشته از ۲۵ جنگ دیگر متمایز و برجسته می‌نماید، ناکامی دشمن در دستیابی به اهداف تجاوزطلبانه‌اش می‌باشد. با بررسی تاریخ ایران و تهاجم بیگانگان از جنگ چالدران تا ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، آنچه در حماسه‌ی دفاع مقدس به کارآمدترین شکل به نتیجه رسیده است، درایت و تدبیر رهبری هوشمندانه و مقتدرانه‌ی امام خمینی(ره) در خلق استراتژی بسیج مردمی و عملیاتی

کردن راهبرد دفاع مردمی در جنگ با عراق بود که علی‌رغم سرخوردگی ملت ایران از شکست‌های متعدد نظامی، تجزیه و حقارت سیاسی و وادادگی فرهنگی در برابر بیگانگان مهاجم، شکست‌ناپذیری ایران به رخ دشمنان کشیده شد و ایران به کانون مقاومت نظامی توده‌ها، زایش فرهنگ پایداری و بازسازی معنوی تبدیل گردید.

۳- بُعد جغرافیایی هویت ملی

هویت ملی در درجه نخست زائیده محیط جغرافیایی هر ملت است. محیط جغرافیایی تبلور فیزیکی، عینی، مملوس و مشهود هویت ملی به حساب می‌آید. برای شکل‌گیری هویت واحد ملی، تعیین محدوده و قلمرو یک سرزمین مشخص ضرورت تام دارد... دل بستگی و تعلق خاطر به سرزمین مادری که با مرزهای معین مشخص می‌شود، شاخص‌های متعددی دارد که از آن جمله اند؛ آمادگی برای دفاع از سرزمین در زمان بروز خطر، مرجح دانستن زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان یا عدم تمایل به مهاجرت و پذیرفتن سرزمین مشخص به عنوان کشور.

درباره تأثیرات جغرافیایی هویت ملی جنگ تحمیلی باید گفت؛ کشور جمهوری اسلامی ایران در طی هشت سال دفاع مقدس که بعد از جنگ ویتنام طولانی‌ترین جنگ در قرن بیستم را تجربه کرده است، آحاد ملت

ایران اسلامی به لحاظ پراکنش جغرافیایی از تمام گوشه و کنار کشور برای دفاع از میهن و آرمان های انقلاب در صحنه های نبرد و مبارزه حاضر شده اند. بدون استثنا تمام شهرهای ایران در امر دفاع، مشارکت داشته اند. هرچند این مشارکت با عواملی مثل فاصله ی جغرافیایی، تعداد جمعیت، اهمیت و استراتژیک بودن برخی از این نقاط شهری مثل تهران، اصفهان، شیراز و تبریز، و ... رابطه دارد، ولی در مجموع تعداد و درصد شهیدان جنگ و دفاع مقدس با در نظر گرفتن شاخص جمعیت، فاصله، و ... در تمامی استان ها و شهرستان ها از وضعیت متعادلی برخوردار است؛ بنابراین ملت ایران در طی هشت سال جنگ و دفاع مقدس الگو و نمونه وفاق ملی، فداکاری، ایثار و گذشت و اتحاد و یکپارچگی را به نمایش گذاشته اند که نمونه آن را در جاهای دیگر کمتر می توان سراغ گرفت.

۴- بُعد سیاسی هویت ملی

هویت ملی در بُعد سیاسی، در صورتی شکل می گیرد که افرادی که از لحاظ فیزیکی و قانونی عضو یک نظام سیاسی هستند و داخل مرزهای ملی یک کشور زندگی می کنند و موضوع یا مخاطب قوانین آن کشور هستند، از لحاظ روانی هم خود را اعضای آن نظام سیاسی بدانند بنابراین «عشق و علاقه قلبی به نظام سیاسی و مبانی ارزشی و مشروع آن، عامل عمده ای در تقویت همبستگی و پیوند ملی خواهد بود و معنای همبستگی ملی را می-

توان «افزایش میزان قابلیت و توانایی حکومت برای اعمال نفوذ خویش در قلمرو کشور» دانست. شاخص‌ها و مؤلفه‌های عمده این بُعد را می‌توان چنین بر شمرد:

دانش سیاسی یا آگاهی از نحوه کار نظام سیاسی. ۲- مشارکت و نظارت، به معنای آگاهی از اخبار و وقایع جاری و روزمره و آمادگی ذهنی و عملی برای مشارکت در آن. ۳- علاقه به ملت. ۴- تمایل به انجام فعالیت سیاسی. ۵- اعتماد و اطمینان به نظام سیاسی. ۶- پذیرش مشروعیت و کارآمدی حکومت. ۷- وفاداری به نهادهای سیاسی.

مهمترین تأثیرات سیاسی هویت ملی دفاع مقدس عبارتند از:

الف) تثبیت استقلال سیاسی

از اهداف سیاسی جبهه‌ی متحد استکبار (آمریکا، انگلیس، شوروی سابق و کشورهای مرتجع منطقه) در جنگ تحمیلی، مقابله با انقلاب اسلامی و هدف قرار دادن استقلال سیاسی جمهوری اسلامی بود. با تسخیر لانه‌ی جاسوسی به دست انقلابیون مسلمان و قطع ارتباط دولت آمریکا با ایران، برای مسؤولان عراقی این مسأله به اثبات رسید که خصومت انقلاب اسلامی علیه آمریکا جدی است و بنابراین، انقلاب اسلامی از پشتیبانی سیاسی بین‌المللی محروم خواهد بود و غرب تجهیزات نظامی مورد نیاز آن را

تأمین نخواهد کرد. بدین ترتیب مجموعه‌ای از قدرت‌های بزرگ و کوچک منطقه‌ای (عراق، کویت، عربستان، اردن، مصر و رژیم صهیونیستی) و بین‌المللی (آمریکا، انگلیس و شوروی) دست به دست هم دادند تا ملت ایران را به تسلیم وادار کنند و گوهر گران بهای استقلال سیاسی را که در نتیجه انقلاب اسلامی به دست آمده بود، از ملت بگیرند.

ب) مشارکت سیاسی، اجتماعی

بی‌گمان مشارکت همه جانبه‌ی مردم در دفاع مقدس، نقش اساسی و مهمی در تحریک و ترغیب آنان به نقش‌آفرینی در دیگر عرصه‌های سیاسی اجتماعی انقلاب اسلامی داشت. حضور آگاهانه و متعهدانه‌ی مردم ایران در انتخابات گوناگون در مقطع ۸ سال دفاع مقدس - حتی در شرایطی که شهرهایی در معرض بمباران هوایی و یا موشک‌باران دشمن قرار داشتند - نشان‌دهنده‌ی اوج روحیه‌ی دینی و انقلابی مردم در حمایت از نظام نوپای جمهوری اسلامی بود.

مردم به‌رغم تمام مشکلات و گرفتاری‌های روزمره‌ای که داشتند - با حضور فعال و گسترده‌ی خود در اجتماعات پر شکوه، بر پشتیبانی از سیاست‌های کلی نظام و مقابله با یاهو‌گویی دشمنان تأکید می‌ورزیدند و شرکت آنان در نمازهای جمعه و راه‌پیمایی‌های میلیونی به مناسبت‌هایی

نظیر ۲۲ بهمن، روز قدس و... علاوه دلگرمی و تقویت روحیه‌ی رزمندگان نشانه‌ی مقبولیت و مشروعیت نظام در انظار جهانیان بود.

ج) رشد بیداری اسلامی

مقاومت و ایستادگی ملت ایران در حماسه‌ی هشت سال دفاع مقدس براساس راهبرد دفاع مردمی، عامل رشد و تقویت مقاومت و بیداری اسلامی در جهان گردید. شکل‌گیری حزب... در لبنان، گروه‌های اسلامی چون حماس، جهاد و... در فلسطین به مقاومت مردم لبنان و فلسطین توانی مضاعف بخشید و شعار استراتژیک «راه قدس از کربلا می‌گذرد»، هم‌راستا بودن دو مقاومت را در جهت آرمان‌های الهی و اسلامی نشان می‌داد. رشد آگاهی و بیداری اسلامی در کشورهایی چون افغانستان، عراق، سوریه، یمن، بحرین و... از دستاوردهای دیگر مقاومت هشت ساله‌ی ملت ایران در برابر رژیم بعثی عراق بود که اگر کم‌ترین امتیازی به دشمن متجاوز داده می‌شد، امروز سرنوشت ملت مظلوم فلسطین، لبنان به گونه‌ای دیگری رقم می‌خورد و چه بسا اگر عمق استراتژیک نظام در کشورهای اسلامی منطقه ایجاد نشده بود، امنیت ملی جمهوری اسلامی دچار مخاطرات جدی می‌گردید.

۵- بُعد دینی هویت ملی

برخورداری از دین و تعالیم مذهبی مشترک، پایبندی و وفاداری به آن و

اعتقاد و تمایل به مناسک و آیین‌های مذهبی فراگیر، در فرآیند شکل دهی به هویت ملی بسیار مؤثر است. مذهب علاوه بر این که از لحاظ کارکردی عامل مهمی در روابط اجتماعی به حساب می‌آید، موجب دلگرمی، سرزندگی و نشاط و اشتیاق عمومی می‌باشد. ضمن آنکه در بسیاری از مواقع، با تأکید بر بُعد عینی و خارجی در مفهوم جامعه شناختی آن، با سایر مضامین ملی از جمله دولت، تاریخ و میراث فرهنگی در آمیخته است. شاخص‌های مهم این بُعد را می‌توان موارد ذیل یاد کرد:

۱- پایبندی به جوهر دین و ارزش‌های بنیادین دینی و فراگیر بودن این ارزش‌ها. ۲- دل‌بستگی جمعی و عمومی به شعایر، مناسک و نهادهای دینی. ۳- مشارکت و تمایل عملی به ظواهر و آیین‌های مذهبی و دینی.

در باره تأثیرات دینی هویت ملی دفاع مقدس باید گفت؛ هویت ملی دارای عناصر پایا و پویاست، از عناصر پایای هویت ملی مردم ایران، باورهای عمیق دینی و مذهبی بوده است. ایرانیان در طول تاریخ مردمانی خدا‌باور بوده‌اند که با ورود اسلام به این سرزمین، اسلام اهل و بیت (ع) پیامبر این جایگاه را به خود اختصاص داد. ایران بعد از اسلام پیوندی ناگسستنی با پیامبر و اهل بیت او هویتی متعالی یافت. با رسمیت یافتن مذهب حقه شیعه در ایران دفاع از کیان دولت شیعه، نه دفاع از خاک، بلکه

دفاع از حریم و مرزهای مذهب اهل بیت (ع) تلقی می گردید. با این توصیف مهمترین تأثیرات دینی هویت ملی دفاع مقدس عبارتند از:

الف- تقویت دین و ارزش های دینی

جنگ تحمیلی با توجه به پیام جهان شمول انقلاب اسلامی در نفی وضع موجود نظام بین الملل، یک جنگ عقیدتی محسوب می شد که در آن دفاع از سرزمین ایران و دفاع از آرمان انقلاب با توجه به این که «دفاع از بلاد مسلمین از دفاع های مقدس محسوب می شود» تفکیک ناپذیر بود. از این رو با شناختی که رهبری سیاسی کشور از شرایط خاص کشور و جنگ داشت، با تکلیفی نمودن دفاع و تقدس بخشیدن به آن، ارزش دفاع را بر قله ی دیگر ارزش ها نشانید. با توجه به تکلیفی بودن بیش تر احکام دینی، هنگامی که دفاع رنگ دینی به خود می گیرد، اجرای آن نیز حالت تکلیفی پیدا می کند که در این حالت نیروهای مدافع پیش از آن که به فکر جان خود باشند، به ادای تکلیف می اندیشند. این تفکر که بسیاری از خلأهای مادی را پر می کند در مقابله با عراق از هر عاملی پر رنگ تر است. خود رهبری انقلاب رسماً حفظ اسلام و جمهوری اسلامی را بالاترین وظیفه ی مسلمین می داند. بنابراین، رهبری سیاسی کشور در مقطع دفاع مقدس با نگاهی همه جانبه - از زاویه ی دینی - به مقوله ی دفاع با بسیج عمومی توانست در برابر مشکلات ایستاده و علاوه بر حفظ ایدئولوژی انقلاب، تمامیت ارضی

کشور را پس از ۲۰۰ سال حفظ کند.

ب- تجلی رهبری الهی امام خمینی (ره)

با بررسی نظریه‌های مختلف پیرامون جنگ از قبیل استراتژی اقدام، مدیریت بحران، تصمیم‌گیری، جنگ روانی، بازدارندگی مردمی، بسیج عمومی و نیز نظریه‌ی نقش رهبری مشخص می‌گردد که امام خمینی (ره) با نگاهی راهبردی و جامع‌نگرانه و برخوردار از ویژگی‌های رهبری الهی در دوران جنگ تحمیلی، از قبیل پیوندی مستحکم بین رهبری و ملت، یگانگی مرجعیت و رهبری و رابطه‌ی قلبی رزمندگان با ایشان، موقعیت رهبری در مقام فرماندهی کل قوا، کارکردهای بی‌بدیلی در عرصه‌ی مدیریت بحران و تصمیم‌گیری در شرایط جنگی، بسیج‌گری و ایجاد زمینه برای نقش‌آفرینی مردم در جبهه‌های جنگ، خودافزاینده‌ی روحی و روحیه‌بخش به دیگران، امتنان و رضایت‌مندی افکار عمومی، انسجام‌بخشی و یکپارچه‌سازی، به نمایش گذاشتن توان بازدارندگی مردمی به مثابه‌ی بروز و تجلی اشکال قدرت نرم‌افزاری و نیز بروز استراتژی اقدام در عرصه‌ی نظامی و سیاسی را داشته است. آن چه دفاع مقدس را در کارنامه دفاعی ملت ایران در چند سده گذشته متمایز و برجسته می‌نماید، ناکامی دشمن در دستیابی به اهداف تجاوزطلبانه و فراست امام خمینی (ره) در تبدیل «جنگ» به «فرصت هویت‌سازی» بوده است.

ج- انقلاب و تحول درونی انسان‌ها

«تحول انسان» در جنگ موضوعی بود که امام(ره) بسیار بر آن تأکید داشتند و از آن به‌عنوان تحول معجزه‌آسا نام می‌بردند. تحولی که اگر استادان اخلاق و عرفان می‌خواستند روی مردمی انجام دهند، پس از سال‌ها مرارت و تعلیم و تربیت، تعداد محدودی را شامل می‌شد؛ اما جنگ چنان مردم را دچار تحول کرد که در معیارها و حساب‌های هیچ محاسبه‌گری نمی‌گنجید.

تحول ایجاد شده در جوانان این مرز و بوم، ناشی از تحولی بود که در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی حادث شده بود؛ اهرمی که امام(ره)، انقلاب درونی مردم و تحول باطنی آنان را اثر عنایت خداوندی دانستند. تأثیرات این تحول فرهنگی، روحی و معنوی عامل شکسته شدن بت خوف و ایجاد امید و اطمینان به پیروزی و مانع رخنه‌ی یأس که از جنود ابلیس است می‌دانستند. تلقی ملت از حضور در جنگ و جبهه به‌عنوان ادای وظیفه‌ی شرعی منجر به ایجاد عزم و اراده‌ای قوی و مشتی آهنین برای ایستادگی در مقابل متجاوزان، و عدم هراس از ابرقدرت‌ها و پیروزی‌های معجزه‌آسا می‌گردید...

۶- بُعد فرهنگی هویت ملی (میراث فرهنگی)

میراث فرهنگی هر ملت که در هویت ملی آن مؤثر است، مشتمل بر مجموعه مناسک عام، شیوه های معماری، سنت ها، اعیاد، اسطوره ها، عرف ها و فولکلور می باشد.

بدین ترتیب شاخص های مهم بُعد میراث فرهنگی چنین است : ۱- آیین ها و سنت های عام ۲- معماری بناها و مکان ها ۳- جشن ها و اعیاد و فرهنگ عامه ۴- رسوم ۵- ارزش های سنتی ۶- عرف ۶- لباس و طرز پوشش ۷- هنرهای ملی و بومی.

حمله ی عراق به ایران و تعرض به امنیت ملی و حیثیت سیاسی - اجتماعی و اقتصادی، زمینه ای را فراهم کرد که در آن نیروهای انقلابی بزرگترین جان فشانی، ایثار و گذشت را برای دفع خطر دشمن از خود نشان دادند. به عبارت دیگر شرایط جنگی و ظهور ارزش هایی ویژه، با یکدیگر هم زمان و همزاد بودند. تجاوز نظامی گسترده ی عراق باعث شد تا مردم هویت، حیثیت ملی و مذهبی و هستی خود را در خطر ببینند و براساس معیارهای دینی و عقلی برای مقابله با دشمن، رفتار خاصی را از خود نشان دهند که می توان آن را با واژه هایی مانند مقاومت و نهراسیدن از دشمن، ایستادگی و شجاعت، حمله به دشمن، تحمل سختی و مشقت و از

خود گذشتگی، ترجیح مصالح ملی و عمومی به مصالح فردی در عالی‌ترین شکل توصیف کرد.

مقاومت و ایستادگی درس بزرگی بود که دفاع مقدس مردمی برای کشور ایران به ارمغان آورد. پایداری و مقاومت بیش از ۲۸۰۰ روز در برابر دشمن نابرابر، نشانه‌ی ایستادگی فوق‌العاده و غیرقابل‌تصور با مقیاس‌های عقلانی و مادی دکتترین‌های نظامی بود که بار دیگر ظرفیت بسیار بالای مردم ایران را در صحنه‌های مختلف به اثبات رساند. ملت ایران از جمله ملت‌های سربلندی نام گرفت که توانسته بود در طول ۹۵ ماه دوران دفاع مقدس در برابر قدرت‌های غرب و شرق و حمایت‌های مختلف مادی و معنوی که از سوی کشورهای منطقه و جهان از رژیم عراق می‌شد، مقاومت کند.

۷- بُعد زبانی و ادبی هویت ملی

زبان و آثار ادبی بُعد مهمی از میراث مکتوب هر ملت است. زبان نه تنها به عنوان یک محصول اجتماعی، ابزار و وسیله ارتباطات به شمار می‌رود، بلکه خود به عنوان بخشی از متن روابط اجتماعی محسوب می‌شود که در تولید و باز تولید فرهنگ و هویت ویژه هر جامعه نقش مهمی دارد. زبان یک ملت، نظام معنایی یک ملت است و ابزاری مهم برای حفظ،

1.literure heritage

2.context

شکل‌گیری و انتقال فرهنگ به شمار می‌آید. گذشته از مباحث مربوط به زبان‌شناسی، اکنون در حوزه مباحث قوم‌شناسی و جامعه‌شناسی نیز مباحث وسیعی پیرامون نقش و کارکرد زبان و در چارچوب مطالعات بین‌رشته‌ای مطرح شده است. در واقع، زبان هر ملت تنها وسیله سخن گفتن و رفع نیازمندی‌های روزانه وی نیست؛ بلکه وسیله اندیشیدن، جهان‌بینی، عمل اجتماعی، هویت اجتماعی و روابط خرد و کلان با یکدیگر و با جهان پیرامون و با زمان‌های گذشته، حال و آینده است. از آنجا که زبان از عناصر فرهنگی مهم هر جامعه به حساب می‌آید، در صورتی که این عنصر از میان برود یا به نوعی تغییر یا استحاله یابد، مسلماً هویت فرهنگی و هویت ملی آن جامعه نیز استحاله می‌یابد. در ادبیات مکتوب نیز صرف نظر از زبان، در شکل دادن به هویت ملی بسیار مؤثر است. مجموعه‌ها و دیوان اشعار و آثار منشور ادبی کهن و معاصر، همگی در تقویت فرایند هویت‌یابی نقش عمده‌ای دارند.

در باره تأثیرات زبانی و ادبی هویت ملی دفاع مقدس باید اشاره کرد که زبان فارسی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی زبان رسمی کشور بر اساس قانون اساسی تعیین گردید. در دوران دفاع مقدس فراتر از گویش‌های مختلف اقوام، زبان فارسی روح حاکم بر ادبیات دفاع مقدس و ادبیات پایداری است. در کنار سرودهای حماسی و مدیحه‌سرایی مداحانی مانند

آهنگران، حتی از ترانه ها و سرودهای محلی با مضامین حماسی و مذهبی برای تشویق و بسیج نیروها استفاده می شد.

برآیند سخن:

باید اعتراف کرد، بعد از واقعه انقلاب اسلامی که هم در نظر و عمل، عاملی مهم برای ایجاد هویت جدید ملی در ایران بود، دفاع مقدس وسیع‌ترین و موثرترین بستر در تاریخ ایران برای ایجاد و تقویت هویت ملی و مشترک ایرانیان گردید. دفاع مقدس به شناسایی و بازشناسایی مبانی و مؤلفه های هویت ملی کمک فراوان کرد و آن چنان بار معنوی و ایمانی به عناصر ملی و سنتی و عناصر مثبت فرهنگ و تمدن ایران بخشید که در چالش جنگ ادراکی نظام سلطه، طلوع ارزش های متعالی تمدنی را نوید می دهد که با فطرت الهی انسان هماهنگ است.

براین اساس، امروزه جمهوری اسلامی ایران، با بهره‌گیری از تجربه حماسه دفاع مقدس و پشتوانه هویتی خود، روزبروز موقعیت برتر و راهبردی خود را در منطقه و قدرت نرم افزاری را در عرصه جهانی در حال افزایش دادن است. چنانکه بسیاری از کارشناسان غربی معتقدند در صورت توسعه و پیشرفت فناوری‌های نوین و تکامل توسعه درون‌زای علمی و تکنولوژیک، ظرفیت تأثیرگذاری ایران فوق‌العاده افزایش خواهد یافت. این

کارشناسان بر این باورند که ترکیب مثلث «ژئوپلیتیک ویژه، ایدئولوژی الهام‌بخش و فناوری‌های برتر»، (در سایه هویت ایرانی - اسلامی) جمهوری اسلامی ایران را به قدرت جهانی تبدیل خواهد کرد».

رسیدن به این منزلت و جایگاه، در گرو حفظ، تحکیم و تقویت و تعالی هویت ملی ایرانی در شرایط جنگ شناختی و ادراکی دشمن است. دشمن در پرتو تغییر باورها و شناخت‌ها در صدد تضعیف و بی‌اعتبارسازی هویت ملی است اما در مقابل ما وظیفه داریم با جهاد تبیین که مهمترین جهاد روزگار ما به تعبیر رهبری معظم انقلاب است، ورودی مجاهدانه در عرصه های شناختی، گرایشی و رفتاری جامعه ایرانی خصوصا نسل جدید داشته باشیم و به نهادینه سازی و درونی کردن عناصر و شاخص‌های هویت اسلامی و ایرانی که همان هویت ملی ماست پردازیم. این موضوع مستلزم فرهنگ سازی، اقناع سازی، باورمندسازی و جریان‌سازی و شبکه‌سازی در مواجهه با تهاجم همه جانبه نظام سلطه است. «آن چه را که من امروز به عنوان یک تکلیف برای جامعه جوان کشور حس می‌کنم، این است که جوانان باید از سرمایه هویت ملی و جمعی کشور، با همه وجود و همّت خود دفاع کنند... اهمیت این هویت جمعی به این است که هم در مقیاس ایرانی دارای بازده و تأثیر است، هم در مقیاس اسلامی چنین تأثیری دارد و هم در مقیاس جهانی مؤثر است». (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۰/۰۸/۱۲)

مخلص کلام این است که امروز هم اگر ملت ایران اراده نماید در جنگ ترکیبی و شناختی تحمیلی از سوی دشمنان شکست خورده در جنگ سخت دیروز پیروز میدان باشد، لازم است همان مولفه‌های قدرت، درس‌های ایمان و باور و ایثار و شهادت‌طلبی و دستاوردهای دوران دفاع مقدس را در درون خود اولاً نهادینه نماید، ثانیاً به نسل حاضر و آینده این ارزش‌ها را منتقل نماید و ثالثاً، امروز هم آنها در سبک زندگی متحول شده خود به کار ببندد تا بتواند از جبهه ترکیبی و شناختی هم دشمن را با ناکامی مواجه سازد.

منابع و مآخذ:

- ادیبی‌سده، مهدی - ارزش‌های دفاع مقدس- بسترها و موانع بالندگی- فصلنامه نگین ایران- سال دوم- ش ۶ - مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ - تهران ۱۳۸۲
- رفیع پور، فرامرز- توسعه و تضاد- شرکت سهامی انتشار - تهران ۱۳۸۷
- روزنامه کیهان - شماره ۱۸۵۷۸ - تاریخ ۸۵/۵/۷ - ص ۱۰ - تهران ۱۳۸۵
- شعبانی‌ساروئی، رمضان - چگونه تحلیل سیاسی کنیم؟ - نشر ناد- تهران ۱۳۹۱
- شیخاوندی، داور - ناسیونالیسم و هویت ایرانی - مرکز بازشناسی اسلام و ایران - تهران ۱۳۸۰

- صنیع اجلال، مریم - فرهنگ و هویت ایرانی - موسسه مطالعات ملی - تهران ۱۳۸۴
- ضیایی، سیدعبدالمجید - تحلیل انتقادی قرائت‌های مختلف از مفهوم شهادت - مجموعه مقالات علمی و ادبی - نشر شاهد - تهران ۱۳۸۴
- عصمتی‌پور، محمدحسین - آشنایی با بسیج - معاونت آموزشی نمسا - تهران ۱۳۸۱
- قیصری، نوراله - قومیت عرب خوزستان و هویت ملی در جمهوری اسلامی - فصلنامه مطالعات راهبردی - پیش شماره ۱ - تهران ۱۳۷۷
- مجتهدزاده، پیروز - هویت ایرانی در آستانه سده بیست و یکم - اطلاعات سیاسی و اقتصادی - سال دوازدهم - شماره ۱۳۰ و ۱۲۹ - تهران ۱۳۷۷
- معمار، رحمت اله - سنجش گرایش به هویت تاریخی - اداره کل مطالعات مرکز تحقیقات و سنجش برنامه ای سازمان صدا و سیما - تهران ۱۳۷۸
- مقصودی، مجتبی - ناهمگونی قومی - فصلنامه مطالعات ملی - سال نخست - شماره ۱ - تهران ۱۳۷۸
- یوسفی، علی - روابط بین قومی و تاثیر آن بر هویت ملی اقوام در ایران - فصل نامه مطالعات ملی - شماره ۸ - سال دوم - تابستان ۱۳۸۰